

DÍL III.

1. MANAGEMENT TŘÍDY

Václav Mertin

Dobré zvládnání chodu třídy představuje jednoduchou a přitom účinnou prevenci některých problémů s chováním ve škole. Management třídy v sobě obsahuje zejména řemeslnou dovednost učitele a zároveň technologická pravidla, jak efektivně zvládat provoz třídy při vyučování i o přestávkách. Učitel by měl znát a převádět do praxe některé poznatky odborných disciplín (např. pedagogické psychologie) a z nich vyplývající pravidla postupů. Na rozdíl od některých dalších charakteristik učitele (přirozená autorita, charisma, láska či emoční vztah k dětem) se dá management učit, rozvíjet a kultivovat i po mnoha letech učitelské praxe. Vzhledem k tomu, že cest k dosažení potřebného výsledku ve třídě je víc, není nutné znevažovat právě řemeslné dovednosti učitele s odkazem na to, že si sice tréninkem nacvičí konkrétní postupy, ale stejně se nestane dobrým učitelem, protože „to nemá v sobě“. Významnou součástí managementu třídy tvoří **kompetence učitele**, jak předcházet problémům v chování žáků, jak s nimi zacházet, když už vzniknou, a současně jak minimalizovat jejich negativní následky.

Adaptace – sociální vztahy ve třídě

Sociální vztahy žáků ve třídě hrají pro každé dítě významnou roli. Pro řadu z nich mají mnohem větší význam než samotné učení a jeho výsledky. Mezi dětmi jsou obrovské rozdíly v tom, jak si zvykají na režim třídy, na nové učitele, spolužáky, ale i jakým způsobem navazují kontakty, jak vycházejí s ostatními dětmi, jak silnou mají potřebu mít ve třídě kamaráda apod. Jestliže dítě od počátku školního roku nechodí do školy rádo, nenachází zde pozitivní odezvu, nemá ve třídě žádného kamaráda, má pocit, že mu učitel není zcela nakloněn, jde z hlediska školní výkonnosti o stejně závažný problém, jako když nemá dostatečné kognitivní předpoklady. Totéž platí i pro průběh školního roku – dítě může mít pocit, že jsou všichni zaujatí proti

němu, že se mu smějí, ubližují mu, fakticky se některých spolužáků bojí, je přesvědčené, že dospělí mu s řešením problémů nepomohou.

Psychosomatické problémy (např. bolesti břicha, hlavy, nižší odolnost vůči chorobám) vznikající z nepříznivých interpersonálních vztahů nejsou výlučnou výsadou dospělých, psychickou nepohodu signalizují i u dětí. Na rozdíl od dospělých je u dětí nutné hledat nápravu téměř výlučně v aktivitách dospělých. Je proto žádoucí, aby škola investovala na začátku školního roku (mnohem více, když vzniká nová třída) a následně i v průběhu celého roku úsilí, čas na budování a udržování bohatých kladných a přátelských vztahů všech dětí ve třídě. Podobně by měl učitel apelovat na rodiče, aby podpořili pozitivní vztahy svého dítěte alespoň k některým spolužákům ve třídě například tím, že mu dovolí, aby je pozval domů, mohli jít společně ven nebo do kina. Stále více škol využívá adaptační kurzy. K posilování vztahů mezi žáky jsou také vhodné třídnické hodiny. Klíčem k pohodě ve škole je však učitel – jeho vstřícný, přátelský, spravedlivý (může být i přísný a náročný) přístup smiřuje dítě i s případnými překážkami studia nebo s většími neúspěchy.

K vyhledávání outsiderů, osamělých žáků, potenciálních obětí nepříznivého jednání ze strany spolužáků využívá učitel pozorování při formálních i neformálních činnostech. Po zaškolení může využít i některou formu sociometrie. Vhodným zdrojem informací mohou být i rodiče. Pro naplnění dobrých sociálních vztahů by se měly děti od první třídy učit slušnému chování ke spolužákům i učitelům a škola by na jeho uplatnění měla trvat (na základní škole mluvíme v tomto směru o praktické etické výchově). Na prvním místě je přitom sám učitel, který svým příkladem navozuje a významně ovlivňuje chování žáků ve třídě.

Je žádoucí stanovit třídní pravidla

Jde o aktivitu, která by měla být na pořadu hned první, druhý den po zahájení každého školního roku. Učitel by neměl dávat dětem velkou příležitost k tomu, aby si stačily vytvořit a upevnit vlastní pravidla – mělo by být od začátku jasné, kdo je ve třídě šéf, a kdo tedy podstatnou měrou určuje pravidla. I žáci vedení z domova ke slušnému chování se v novém prostředí přizpůsobí převládajícím normám – pokud učitel od začátku neprosazuje a nepodporuje potřebné chování, snadno se stane, že i vychovaní žáci přijmou pohodlnější, a tedy méně vhodné způsoby. Učitel by se samozřejmě na některých způsobech soužití ve třídě měl domlouvat s žáky, nicméně současně by měl za sebe jasně sdělit, co očekává. Někteří žáci zatím nemají osvojené běžné normy slušného chování – nejsou zvyklí mlčet, když

se má pracovat, když má být ticho nebo mluví druzí, nezačnou hned pracovat, když dostanou pokyn, v případě, že je přestane aktivita bavit, začnou se o své vůli věnovat něčemu jinému.

Někdy jsou jen žáci navyklí chovat se jinak, než učitel očekává – vycházejí ze zkušeností s učitelem v minulém roce, z rodinných zvyklostí. Někteří učitelé jsou přesvědčeni, že zejména ve vyšších ročnících už není třeba připomínat, jak by se měli žáci chovat, protože už to mají dávno umět. Skutečnost bývá jiná. Vzhledem k tomu, že pravidla žáky omezují, mají tendenci porušovat je nebo se jim vyhnout. Je důležité jim pravidla každoročně připomenout a oživit. Navíc v předcházejícím roce mohli mít pravidla poněkud jiná a zbytečně by se s novým učitelem dostávali do problémů. Na druhém stupni by se měli učitelé na základních pravidlech domluvit mezi sebou nebo je stanoví třídní učitel a ostatní se přizpůsobí (➔ *díl III., kap. 6*). Méně přizpůsobiví žáci mohou mít problémy, když používají jednotliví učitelé odlišná pravidla.

Jeden z prvních úkolů pro učitele na začátku každého školního roku je tedy vytvořit společně s dětmi pravidla a postupy soužití a fungování ve třídě. **Pravidla** stanovují očekávání, co žáci mají a co nemají dělat (nebrat bez dovolení věci druhých dětí, oslovovat se křestními jmény), jak se chovat. **Postupy** stanovují způsoby, jak provádět konkrétní úkoly a činnosti (mazání tabule, rozdávání a vybírání sešitů, řazení po skončení vyučování). Důležité je, aby se na vytváření pravidel vždy mohly podílet samotné děti, byť v míře, která odpovídá jejich vyspělosti i dosavadním zkušenostem. Postupy stanovuje učitel, s dětmi se nemusí radit (snad jen pokud by mohl využít loňské zvyklosti ve třídě).

Pravidel nesmí být mnoho (cca 5 až 7), měla by se dotýkat nejpodstatnějších událostí, být stručně formulována a dětem stále k dispozici na očích v dostatečně velké podobě tak, aby na ně mohl učitel snadno odkázat v případě porušení. Pravidla nemají být obecná („*Budeme se k sobě hezky chovat.*“), ale konkrétní („*Když budeš chtít něco říci, zvedneš ruku. Říkáme si křestními jmény. Nepoužíváme slova jako vole, krávo...*“), umožňující jednoznačný výklad a kontrolu plnění. Pravidla formulujeme pokud možno pozitivně („*Cizí věci si půjčuji pouze se souhlasem vlastníka.*“). Jestliže žák poruší pravidlo, učitel na ně odkáže. Je žádoucí, aby byli s pravidly seznámeni i rodiče a požádání o podporu. Postupů může být větší počet. I ony by se měly týkat pouze činností, u kterých je riziko největšího narušení a zdržení při výuce. U událostí, které se vyskytují vzácně, je zbytečné stanovovat postup – výhodnější je jejich aktuální řešení podle okolností.

Nestačí však pouze pravidla stanovit a vyvěsit na viditelném místě, dětem by mělo být zřejmé, co se stane, když je poruší. Maximum těchto opatření

by mělo alespoň dílem logicky vyplývat z přestupku nebo z předcházející domluvy se žáky. Současně by tato opatření měla mít nějaký smysl (např. napsat za trest padesátkrát jednu větu nenaplní dostatečný smysl v žádném případě, naproti tomu písemná reflexe přestupku logiku má a snad může žáka i obohatit). Jsou děti, kterým trvá přizpůsobení pravidlům delší dobu. Některé však tato pravidla bez pomoci učitele a rodičů neovládají vůbec. Proto by měl učitel od začátku trvat na jejich naplňování, nicméně jen velmi pozvolna a individualizovaně by měl uplatňovat opatření/sankce při nesplnění. Důležité je, aby je občas preventivně připomněl, zejména když důvodně očekává, že by mohlo dojít k jejich porušování.

Žáci by měli být neustále zaměstnaní

Velká část problémů ve třídě vzniká ve chvíli, kdy žáci nemají co dělat, nudí se a sami iniciativně vymýšlejí aktivity. Takových situací může vzniknout celá řada (např. učitel není dobře připravený na hodinu, řeší individuální problém a zbytek třídy čeká a nudí se; učitel neovládá dobře rutinní činnosti a musí jim věnovat nepřiměřené množství času; učitel řeší důkladně každou maličkost). Část problémů je podporována hromadností výuky a nedostatečnou individualizací (např. žák je rychlý a skončí práci oproti spolužákům neúměrně brzy a není dále nijak zaměstnaný; žák neovládá úkol – nenaučil se, nemá pomůcky, nestačí, nebaví ho to, nechápe, co má dělat, nedostane se mu podpory).

Důležité proto je podpořit ve třídě (i ve škole) přesvědčení žáků, že ve škole se především pracuje. Je zřejmé, že žáci ocení i chvíle nicnedělání, nicméně k těm by mělo docházet výjimečně a pouze jako odměna po předcházející tvrdé práci. K naplnění tohoto cíle má učitel připravené rozmanité aktivity a současně rychle zvládá rutinní činnosti. Nezávažné události a přestupky řeší takovými postupy, při kterých nemusí přerušovat výuku.

Hodiny by měly mít pravidelný průběh

Zejména pro mladší žáky je toto pravidlo důležité. Pravidelnost a jistý stereotyp představují pro žáky jistotu a bezpečí. Vybočení z tohoto řádu pak využije učitel k oživení pozornosti, k povzbuzení motivace, odměňování žáků.